I J R S S I S, Vol. V, Issue (2), May-2017: 1-4 ISSN 2347 – 8268

INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCHES IN SOCIAL SCIENCES AND INFORMATION STUDIES
© VISHWASHANTI MULTIPURPOSE SOCIETY (Global Peace Multipurpose Society) R. No. MH-659/13(N)
www.vmsindia.org

स्त्री–पुरुष समानता वास्तव आणि आभास

मोहोड क.
हुतात्मा राष्ट्रीय कला व विज्ञान महाविद्यालय, आष्टी,जि. वर्धा (म.रा.) भारत

''जिने अंधारात उजेडाचं राज्य प्रस्थापित केल, जिने जीवनाच्या आणि जगण्याच्या निष्ठेवरचं बळ वाढवलं, जिने बाईपणाचा बाऊ न करता प्रत्येक पाऊल खंबीरपणाने उचललं, जिने माझ्या मनातील मानव्याची ावना वाढवली, जोपासली त्या, समाजातील सर्व रगरागिणींना वंदन''

संपूर्ण जगात स्त्री–पुरुष विषमता विविध प्रकारांमध्ये अस्तित्वात आहे. साधारणपणे अठराव्या शतकात पाश्चात्य स्त्रियांना आपल्या अस्तित्वाची जाणीव होऊन त्यांनी स्त्रीमुक्ती चळवळीला प्रारं केला. १८६३ पासून पाश्चात्य स्त्रीया आपल्या हक्कांविषयी जागरुक झाल्या. स्त्रीमुक्ती लढयाचे फलित १८१८ मध्ये इंग्लंडच्या स्त्रियांना मतदानाचा अधिकार मिळाला. ब्रिटीश राजवटीद्वारे स्त्री सुधारणेचे लोण भारतीय सुधारंकापर्यंत येऊन पोहचले. भारतीय स्त्रीयांची अन्याया, अत्याचारापासून मुक्तता व्हावी म्हणून महात्मा फुले, आगरकर, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी सामाजिक संघर्षाचा लढा उभारला आणि स्त्री पुरुष समानतेची पहिली गुढी भारतामध्ये महात्मा फुले आणि सावित्रीबाई फुले या जोडीने उभारली. पत्नी ही केवळ भोगवस्तू नसून तिला 'माणूस आणि व्यक्ति' म्हणून ज्योतीबांनी पाहिले व सावित्रीबाईला शिक्षण देऊन ज्ञानाची गंगा स्त्रीयांपर्यंत पोचवली' स्त्री ही नवरत्नांची खाण आहे. ती जननी आहे. ती पवित्र आहे. स्त्रीने शिक्षण घेतले तर कुटूंब सुधारेल. कुटूंब सुधारले तर समाज सुधारेल व समाज सुधारला तर देश सुधारेल. स्त्रीला गुलाम मानणाऱ्या पुरुष सत्तेचा आणि पुरुषी अंहकाराचा त्यांनी जळजळीत शब्दात निषेध केला. जोतीबा फुल्यांनी 'स्त्री–पुरुष समानता' हा केवळ विचारांचा विषय केला नाही तर प्रत्यक्ष कृतीनेही तिचे श्रेष्ठत्व स्वीकारले.

आमच्या पुरुषप्रधान संस्कृतीमध्ये मात्र आजही मानवी समाज स्त्री आणि पुरुष अशा दोन विागांत विभागला गेला आहे. या पुरुषप्रधान संस्कृतीमध्ये युगानुयुगे स्त्रियांवर अन्याय होत आलेले आहे. स्त्रीयांना व्यक्तिस्वातंत्र्य, विचारस्वातंत्र्यापासून कोसोदूर ठेवले. एकीकडे दुर्गा, सरस्वती, गृहलक्ष्मी, देवता अशी उपाधी हिला देऊन तिच्या स्वत्वाची जाणिवच समाजाने तिला होऊ दिली नाही. 'स्त्रीपुरुष तुलना' या ग्रंथामध्ये ताराबाई शिंदे यांनी या पुरुशप्रधान संस्कृतीचा खरपूस समाचार घेतला. स्त्रीशिवाय पुरुषाचे अस्तित्व नाही. 'फडया निवडूंगाला विचारतेय कोण?' अशा प्रश्न ती समाजाला विचारते. स्त्रीयांकडून सीता बनण्याची अपेक्षा करत असाल तर पुरुषामध्ये राम अवतरायला हवा, जर तो रावण असेल तर ती सीता कशी होईल. तेव्हा स्त्री आणि पुरुष या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत.

या दोन्ही बाजू सारख्या म्हणजे समान आहेत. कोणतीही एक बाजू कमजोर असेल तर समाज व्यवस्थीत चालणार नाही त्याचा विकास खुंटेल. आज विज्ञान युगामध्ये आपण जगत आहोत कायदयाने स्त्रीला समानता प्राप्त झालेली आहे. तिला अधिकार प्राप्त झाले. असे असले तरी जीवन जगतांना समाजात स्त्रीयांच्या वाटयाला आलेल्या जीवनातील वास्तवता फार ावह आहे. स्त्री पुरुष समानतेचा आास निर्माण केल जातो. परंतू जगतांना तिच्या वाटयाला असमानाच येते. आपल्याला समाजातील अनेक उदाहरणे देवून हे स्पष्ट करता येते. जीवन जगतांना समाजात स्त्रीला अनेक समस्यांना तोंड दयावे लागते या समस्या तीन प्रकाराने सांगता येतात १) स्त्रीने निर्माण केलेली समस्या २) पुरुषामुळे स्त्रीच्या जीवनात निर्माण झालेली समस्या ३) स्त्रीत्वामुळे तिच्यापुढे उभी राहिलेली समस्या, या समस्या स्त्रियांच्या जीवनात निर्माण होण्याची कारणे पुढीलप्रमाणे सांगता येतात. अ) रुढी–परंपरा ब) आर्थिक क) कौटूंबिक ड) सामाजिक इ) स्वत्वाची जाणीव ई) मूल्यांचा ऱ्हास उ) शारीरिक आजार आणि मानसिक विकृती.

व्रतवैकल्ये, रुढी, परंपरा, अंधश्रद्धा याला ग्रामीण ागातील स्त्री लवकर बळी पडते. त्यामुहे आजही पतीचे पाय धुऊन पाणी पिणे, पती परमेश्वर मानने हे वास्तव जीवनात आपल्याला दिसून येते. पतीसाठी विज्ञान युगातही वडाच्या झाडाला धागा गुंडाळणारी स्त्री अंधश्रद्धेला बळी पडणारी दिसते. कितीही आजारी असली तरी पती साठी स्वयंपाककरुन जेवण वाढणारी, बुवाबाजीच्या नादी

लागणारी अशा स्त्रीयांना मानवी हक्कांची पुसटशी ओळखदेखील नसते. अशा स्त्रिया बाई म्हणून जगण्यात आपल्याला धन्यता मानतात. आपल्या देशातील खेडयांमधील स्त्री-पुरुषांचे जीवन बघितले म्हणजे □रतात आजही किती मोठया प्रमाणात सामाजिक विषमता आहे हे लक्षात येते. एकीकडे जागतिकीकरण, उदारीकरणाचा रेटा तर दुसरीकडे अन्न पाण्याची □्रांत असलेला ग्रामीण उपेक्षित समाज यात स्त्रीयांना शेतमजुरी करावी लागते परंतू त्याचा मोबदला पुरुष घेतो. दिवस□र काम करुन घरी आलेल्या स्त्रियांना व्यनाधीन पतीच्या हातून मार खावा लागतो. श्रमाचा पैसा मुलांसाठी, घरासाठी न वापरता दारुसाठी वापरल्या जातो. याला विरोध करणाऱ्या पत्नीचा छळ केल्या जाते. प्रसंगी तिला जीवंत मारल्या जाते. हुंडाबळी सारखे प्रकरण दर दिवसाला आपल्याला पाहायला मिळतात. स्त्रीपुरुष समानता म्हणतांना ‘मुलगी पाहण्याचा’ सोहळा केला जातो. मुलगा नापसंत करतो पण आजही सर्वच समाजामध्ये मुलीला स्वत:च्या इच्छेनुसार विवाह करता येत नाही. कौटूंबिक हिंसाचार हा तर स्त्रीयांच्या पाचविलाच पुजलेला आहे. काळ कोणताही असो कौटूंबिक हिंसाचार बदलत नाही. पती, सासू सासरे, दीर, नणंद, जाऊ कधी आई वडील तर कधी □ऊ तर कधी मुलगा या सर्वांकडून तिच्यावर अत्याचार होतात. शिक्षणामुळे तिला ज्ञान प्राप्त झाले आणि यातूनच तिला स्वत्वाची जाणीव झाली त्यामुळे तिला अनेक समस्यांना तोंड दयावे लागते. आज मोठमोठया पदावर स्त्रीया काम करतांना दिसतात उद्योगपती, पायलट, प्राध्यापक, डॉक्टर, वकील राष्ट्रपती, पंतप्रधान, खासदार, स□पती, सैनिक, पोलीस अनेक उच्च पदस्त परंतू तरीही तिला पुरुषाच्या हातातील बाहूल बनूनच काम कराव लागत. वास्तव जीवनात आजही मतदानाला जातांना पतीच्या इच्छेनुसार मतदान करणाऱ्या स्त्रीया दिसतात.

आज दुरदर्शन, वायफाय, इंटरनेट यामुळे पाश्चात्य संस्कृतीचा वाढता प्रभाव त्यामुळे मुल्यांचा ऱ्हास होत आहे. स्त्री देहाची उघडी ना घडी प्रदर्शने केली जातात. त्यामुळे बलात्काराचे प्रमाण वाढले. बलात्कार झाल्यानंतर स्त्रीच दोषी ठरविल्या जाते. तिच्यावर कमीवयात मातृत्व लादल्या जाते. त्यामुळे अनेक रोगांना तिला बळी पडावे लागते. तिचे शरीर अनेक रोगाचे माहेरघर होऊन राहते. मानसिक विकृतीमुळेही स्त्रीया असुरक्षित वाटते. वरवर पाहता आधुनिक काळामध्ये ‘स्त्री-पुरुष समानता’ वाटत असली तरी वास्तव जीवनामध्ये असमानताच दिसते. पती पत्नी दोघेही नोकरीकरुन घरी येतात पण स्वयंपाक, मुलबाळ, घरदार स्त्रीलाच सां□ळावे लागते. समानतेच्या आ□ास निर्माण केला जातो. मुलीला वडिलाच्या संपत्तीमध्ये कायदयाने हक्क मिळते परंतू आजही किती लोक स्वत:हून मुलीचा संपत्तीतील वाटा मुलीला देतात. उलट एखादया मुलीने वाटा मागीतला तर तीचे माहेर नेहमीसाठी बंद होते.

कागदोपत्री कीतीही अधिकार स्त्रीयांना दिले तरी जोपर्यंत या पुरुषप्रधान संस्कृतीतील पुरुषांची मन बदलणार नाही तो पर्यंत हा समानतेचा आ□ासच राहील. ते वास्तव जीवनात उतरणार नाही. आज स्त्री □्रूणहत्या हा ज्वलंत प्रश्न निर्माण झाला आहे. पुत्र प्राप्तीशिवाय मोक्षप्राप्ती होत नाही या आक्रामक समजुतीमुळे विवाह सक्तीचा झाला. अनेक □ागात बालविवाह केले जातात. लोकसंख्या वाढीबरोबर स्त्री □्रूणहत्येचे प्रमाण प्रचंड वाढले आहे. यातून विषम स्त्री-पुरुष प्रमाणाची समस्या पुढे आली आहे. मुलीचा ग□ असेल तर तो काढून फेकणे ही प्रथा जुन्या सतीच्या प्रथेसारखी वाटते. सतीप्रथेमध्ये तीला जिवंतपणी पतीसोबत जाळले जात होते. पण आजतर मुलीला जन्मच घेऊ दिला जात नाही. ग□ातच मारल्या जाते. जन्माला येण्यापूर्वीच तिला संपविले जाते. मानवी क्रुरपणा एवढा वाढला आहे की स्त्रीयांची संख्या कमी झाली. तसेच एकतर्फी प्रेमातून स्त्रियांचे राजरोस खून पाडले जातात. आजही विधवा स्त्रीयांना विवाहाला विरोध करतांना दिसतात. आजही विधवा स्त्रीयांना अशु□ मानल्या जाते. काही ठिकाणी याला विरोध आहे. काही लोक विधवांशी स्वत:हून विवाह करतात परंतू याचे प्रमाण नगण्य आहे. जागतिकीकरणाच्या नावावर वाढत जाणारी □ोगवादी दृष्टी आणि चंगलवाद तसेच धर्म आणि जातीवाद, जमातवाद यांतून घडून येणाऱ्या धार्मिक आणि जातीय हिंसा ही स्त्रीयांपुढील खूप मोठी आव्हाने आहेत. विज्ञान व तंत्रज्ञानाच्या गैरफायदयामुळे स्त्रियांच्या हायटेक छळापासून स्त्री□्रूणहत्येपर्यंत अनेक प्रश्न निर्माण झाले. मोबाईलचा गैरवापर, इंटरनेटसारख्या माध्यमांचा गैरवापर करुन स्त्रीयांना फसविणे असे प्रश्न निर्माण झाले आहे. दलित स्त्री, ग्रामीण स्त्री, कामगार स्त्री, नोकरदार वर्गातील स्त्री या सर्वांच्या जीवनामध्ये प्रत्येकाच्या वेगवेगळया समस्या आहेत. यातून वास्तव जीवन आपल्याला अतिशय वेदनादायी व □ायावह दिसते.

स्त्रीपुरुष समानता म्हणजे सारखेपणा जेवढे पुरुष साक्षर तेवढयाच स्त्रीया साक्षर झाल्या पाहिजे.

पुरुष जे कामे करतात तेच स्त्रीयांना करावे पण आज याला स्त्रीयांचे पुरुषीकरण म्हणतात. आज स्वअम प्द त्मसंजपवर्दीपच आली त्यामुळे समजा मित्र सोडून गेला तर त्या स्त्रीला समाजात कोणीच जवळ करत नाही. ही वास्तवता आहे. स्वत्वाच्या जाणीवेमुळे आज नातेसंबंधामध्ये तणाव निर्माण झाला. परिणामी घटस्फोटांची संख्या प्रचंड वाढली. स्त्री सक्षमीकरण किंवा सबलीकरण हे शब्दप्रयोग सं□माण टाकणारे आहेत. यापेक्षा ‘स्त्रीशक्ती जागरण’ असा शब्द प्रयोग रुढ करायला पाहिजे.

आज स्त्री स्वतंत्र आहे. ज्ञानी झाली आहे त्यामुळे ती सवैयराचारी झाली. तीने स्त्रीत्वाची विटंबना केली म्हणून स्त्री ही घरातच पाहीजे अशीही विचारसरणी दिसून येते. फक्त स्त्रीस्वातंत्र्याचा आभास निर्माण केला जातो. एकंदरीत समाजातील सर्व स्त्रीवर्गाकडे पाहिल्यानंतर प्राचीन काळापासून आजपर्यंत स्त्रीयांची अवस्था जी होती तीच आहे. असे दिसते. केवळ वरवरचा देखावा तेवढा बदलला. परंतू समाजमन अजुनही बदलले नाही जो पर्यंत समाजमन बदलून स्वत:हून स्त्रीला आपल्या बरोबरीची माननार नाही तो पर्यन्त स्त्री-पुरुष समानतेला काहीही अर्थ नाही. समानतेच्या केवळ देखावा आहे. स्त्री स्वातंत्र्याच्या आभास तेवढा खरा बाकी स्त्रीचे दु:ख स्त्रीच जाणो!

आपण आज जागतिकीकरणासंबंधी फार बोलत, विचार करीत असतो जणू काही हा आजच्या अद्ययावत, नव्याने मांडला गेलेला विचार असल्याचे समजुन त्याची चर्चा होत असते. सातासमुद्रापलिकडे आलेल्या विचाराचा गवगवा अन् गौरव करतो ‘हे विश्वचि माझे घर’, हा विश्वात्मक, विश्वव्यापी विचार संत श्री ज्ञानेश्वरांनी ७०० वर्षापूर्वी मांडला होता. विश्व हेच एक कुटूंब अन् त्या कुटूंबातील प्रत्येक घटक, त्याचे सुख दु:ख हे आमचे सुख दु:ख हा आत्मौपम्य भाव मनात निर्माण होईल ही विश्वबंधुत्वाची देणगी आपल्या संस्कृतीला संतांनी दिली आपल्या आधुनिक समाजापुढील प्रश्न अत्यंत □यंकर मनाला अस्वस्थ करणारा आहे. आमची पारंपारिक कुटूंब व्यवस्थाच मोडकळीस आलेली आहे. माया, प्रेम, जिव्हाळा, आत्मीयता, समर्पण, त्याग ही माणसाला माणूस बनविणारी जीवनमूल्य समाजात रुजविण्याकरीता संत साहित्याची नितांत गरज आहे. कुटूंब हे भारतीय समाज रचनेचे प्राणतत्व आहे. सुख, शांती समाधानाचा तो मुलाधार आहे. पाश्चात्य, चंगळवादी, स्वकेन्द्रित संस्कृतीचे त्यावर जबरदस्त आक्रमण होत आहे. ते थोपविण्याचे बळ संत साहित्यात आहे. मानवी मनाचं उन्नयत हाच संतसाहित्याचा गा□ आहे. मनाला विकृत करणाऱ्या सर्व प्रवृत्तींवर ते कुठाराघात करतात. या संतांच्या विचाराची मशाल हातात घेऊन शाहु, फुले, आंबेडकर, सानेगुरुजी, पंजाबराव देशमुख, गाडगेबाबा समानतेसाठी व स्त्री स्वातंत्र्याकरीता लढत राहिले.

सांस्कृतिक, सामाजिक, आध्यात्मिक, राजकीय, आंतरराष्ट्रीय, नैतिक इ. क्षेत्रात संताच्या साहित्याची आज नितांत गरज आहे. समाजातील दृष्टप्रवृत्तीवर अंकुश राहावा म्हणून लोकशाहीने कायदे केले पण ते कागदावर राहून आम्ही पळवाटा शोधून घटना मंदिराचा विध्वंस केला. तेव्हा कायदे असून समस्या सुटत नाहीत. त्यावर संतांच्या शिकवणीची अमृतमय फुंकर आवश्यक आहे. वर्तमान युगात संतांच्या विचाराची नितांत गरज आहे. नैतिक मूल्यांचा ऱ्हास, दुषित सामाजिक पर्यावरण, □भोळया□बडया जणांचा होणारा कोंडमारा, राजकारणातील संघटीत भ्रष्टाचार यात समाजमन □रडल्या जाऊन देशाच्या अब्रुची लक्तरे वेशीवर टांगली जात आहेत म्हणून आजच्या वर्तमान युगात पुन्हा एकदा संतांच्या सामाजिक विचारांची गरज ‘न देखवे डोळा ऐसा हा आकांत। परपिडे चित्त दु:खी होते।।’ हया स्वरुपात आवश्यक आहे. समाजाला लागलेला जळवा निखंदून काढायचा असेल तर संतांचे मौलिक विचार गरजेचे आहे. कारण बापाचा पोरीवर बलात्कार, चिमुरडीवर म्हाताऱ्याचा बलात्कार, म्हातारीवर मद्यधुंद तरुणाचा पाशवी अत्याचार ही विज्ञानाला आलेली आजची फळे आपण संवेदनहीन मनाने पचवत आहोत. राजकारणी नेत्यांच्या आश्वासनांच्या विजा कडाडतात मात्र पाऊस पडत नाही. येथे सामाजिक पर्यावरणच बिघडले आहे. माणूस मुजोर झाला. नैतिक मूल्यांचे अवमूल्यन झाले आहे.

संतसाहित्य हे महाराष्ट्राचे एक महत्वाचे सांस्कृतिक संचित आहे. संत ज्ञानेश्वर ते वैराग्यमूर्ती गाडगेबाबा या सर्वांनी स्त्रियांकडे आदराने व सन्मानाने पाहिलेले दिसते. स्त्रीकडे माणूस म्हणून बघितले जावे हा विचार सर्वप्रथम संतांनी मांडलेला दिसतो. नुसता विचार मांडून संत थांबले नाहीत. तर □क्तीच्या आणि परमार्थाच्या प्रांतात स्त्रियांना सन्मानाने सामावून घेतलेले दिसते. संत जनाबाईसारखी संत ‘‘स्त्री जन्म म्हणूनी न व्हावे उदास। ऐसे मज संती केले।। अशी अ□व्यक्ती व्यक्त करते. संत गाडगेबाबा म्हणतात ‘पतीच्या ठिकाणी परमेश्वराचे गुण नसतील तर चुलीतल्या गरम राखेनी पूजा करा असे सांगतो. तर राष्ट्रसंतांनी माहिलोन्नतीतून स्त्रियांचे मोठेपण सिद्ध

करुन दाखविले. स्त्री हा समाजाचा एक घटक आहे आणि विवाह हा एक पवित्र संस्कार आहे. सामाजिक जीवनाचा प्रारं□ संस्कारातून होतो. स्त्री संघटनावर त्यांनी जोर दिला आणि स्त्रीयांचा उद्धार केला.

संदर्भ ग्रंथ सूची :

१) संत तुकाराम - संत तुकडोजी तौलनिक स्त्री दर्शन लेखक प्रा. डॉ. नमिता शेंदरे ओम प्रकाशन महाल, नागपुर १९ ऑक्टोबर २०००
२) प्राचीन मराठी साहित्यातील स्त्रीरुप डॉ. लिला दीक्षित जुलै २०००
३) हिंदु स्त्री - आजची आणि उद्याचीस्वामी शिवतत्वानंद
४) प्राचिन मराठी वाङ:मयाचा इतिहास ल. रा. नसिराबादकर
५) पाच संतकवी श. गो. तुळपुळे
६) ग्रामगीता राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज

****